

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ ПОДІЙ ЯК ЕФЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЛОКАЛЬНОЇ І ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ

FEATURES OF ASSESSMENT OF MILITARY AND POLITICAL EVENTS AS EFFECTS OF THE INTERACTION OF LOCAL AND CIVIL IDENTITY

У статті представлено результати теоретико-емпіричного дослідження особливостей оцінки воєнно-політичних подій як ефектів взаємодії спільнотних ідентичностей. Концепт «спільнотна ідентичність» визначено як результат ототожнення особи з певними спільнотами, що ґрунтується на їхніх унікальних характеристиках, культурних і/або етнічних зв'язках, історії, соціальних відносинах, спільних цілях, які визначають конкретні спільноти, колективне почуття приналежності, спільні цінності та інтереси. Локальну ідентичність концептуалізовано як вид спільнотної ідентичності, що виявляється у загальному відчутті причетності до життя і подій, які відбуваються на території безпосереднього проживання. Громадянську ідентичність визначено як особливий вид спільнотної ідентичності, що являє собою ототожнення себе зі спільнотою громадян національно-державного утворення та передбачає спільність прав, привілеїв, обов'язків стосовно певної держави і відчуття приналежності до неї, а також постає суттєвим чинником громадянської активності. Наведено результати емпіричного дослідження, у якому взяли участь 717 цивільних осіб (450 жінок і 267 чоловіків), які перебувають в Україні та не мають статусу ВПО і біженців. Застосовано авторську анкету «Визначення особливостей взаємодії спільнотних ідентичностей, ставлення до ВПО і біженців, реформи місцевого самоврядування і децентралізації влади в Україні, інтеграції мігрантів у місцеву громаду». В анкету включено питання з виміру видів ідентичностей, які розроблені науковцями лабораторії психології мас та спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Досвід війни посилює взаємодію ідентичностей. Виявлено, що оцінка воєнно-політичних подій як травматичних є ефектом взаємодії високих рівнів локальної та громадянської ідентичностей. Не виявлено значущих явно виражених кореляційних зв'язків почуття себе жертвою обставин з локальною і громадянською ідентичностями. Виявлено значущий негативний кореляційний зв'язок європейської і східнослов'янської ідентичностей. Війна зміцнює суперечливі ідентичності.

Ключові слова: ідентичність, спільнотна ідентичність, громадянська ідентичність, локальна ідентичність, воєнно-політичні події.

The article presents the results of a theoretical-empirical study of the peculiarities of the assessment of military and political events as the effects of the interaction of community identities. The concept of «community identity» is defined as the result of a person's identification with certain communities, based on their unique characteristics, cultural and/or ethnic ties, history, social relations, common goals that define specific communities, a collective sense of belonging, shared values and interests. Local identity is conceptualized as a type of community identity, which manifests itself in a general feeling of involvement in life and events that take place in the territory of immediate residence. Civic identity is defined as a special type of community identity, which is identification with the community of citizens of a nation-state entity, and involves the commonality of rights, privileges, and responsibilities in relation to a certain state and a sense of belonging to it, and also becomes an essential factor of civic activity. The results of an empirical study, in which 717 civilians participated (450 women and 267 men) who are in Ukraine and do not have the status of internally displaced persons and refugees. The author's questionnaire «Determining the characteristics of the interaction of community identities, attitudes towards internally displaced persons and refugees, reforms of local self-government and decentralization of power in Ukraine, integration of migrants into the local community» was applied. The questionnaire includes questions on the measurement of types of identities, which were developed by scientists of the mass and community psychology laboratory of the Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine. The experience of war intensifies the interaction of identities. It was revealed that the assessment of military and political events as traumatic is the effect of the interaction of high levels of local and civic identities. No significant clearly expressed correlations of feeling like a victim of circumstances with local and civic identities were found. A significant negative correlation between European and East Slavic identities was revealed. War reinforces conflicting identities.

Key words: identity, community identity, civic identity, local identity, military and political events.

УДК 159. 9. 072: 316.62
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.50.27>

Кравчук С.Л.

к.психол.н., доцент,
старший науковий співробітник
лабораторії психології спілкування
Інститут соціальної та політичної
психології Національної академії
педагогічних наук України

Постановка проблеми. Російсько-українська війна істотно впливає на психічне здоров'я українців, спричинюючи стрес і завдаючи психологічні травми багатьом людям. Так, згідно з даними МОЗ України, станом на початок листопада 2022 р. близько 650 тис українців звернулися за допомогою до психологів і психіатрів.

Російсько-українська війна змінила життя всіх українців, зокрема зруйновано цілі міста,

тисячі мирних жителів загинули, отримали поранення. Війна спричинила масштабну кризу переміщення. Війна повторно запустила механізм трансгенераційної травми. За даними ВООЗ, майже у 10 млн людей можуть виникнути тривожність, депресія, гострий стрес, посттравматичний стресовий розлад чи ризик зловживання шкідливими речовинами.

Війна руйнує традиційні системи цінностей і трансформує колективні ідентичності, зміню-

ючи зміст, контекст, характер та конфігурацію процесів ідентифікації.

Сьогодення для багатьох українців в умовах воєнних дій характеризується ризикованістю і невизначеністю. Під впливом воєнних дій ідентичності внутрішньо переміщених осіб, біженців, тих, хто воює, тих, хто потрапив в окупацію, і тих, хто залишився вдома, можуть трансформуватися, ставати пластичними і множинними.

Саме тому зростає актуальність наукових досліджень проблем взаємодії ідентичностей під впливом воєнних дій.

Мета статті – визначити особливості оцінки воєнно-політичних подій як ефекти взаємодії локальної і громадянської ідентичностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз теоретичних джерел дає змогу визначити концепт «спільнотна ідентичність» як результат ототожнення особи з певними спільнотами, що ґрунтується на їхніх унікальних характеристиках, культурних і/або етнічних зв'язках, історії, соціальних відносинах, спільних цілях, які визначають конкретні спільноти, колективне почуття приналежності, спільні цінності та інтереси.

Окремим видом спільнотної ідентичності постає територіальна ідентичність.

Зарубіжний дослідник Г. Раагмаа (G. Raagmaa) [17] під територіальною ідентичністю розуміє ототожнення себе із соціальною системою певного регіону, зокрема з його людьми, культурою, традиціями, ландшафтом тощо. Регіональна ідентичність визначається як особливе явище, що формується протягом історичної і територіальної соціалізації [17]. Регіональні ідентичності є ментальними продуктами як результату взаємодії з фізичним, соціальним середовищем і психічним відображенням простору у свідомості і спогадах людей [7].

Г. Коржов [3] зазначає, що територіальна ідентичність базується на суттєвих відмінностях культурного, мовного, господарського, історичного чи релігійного характеру, які спостерігаються між регіонами в рамках єдиного державно-політичного устрою. На думку Г. Коржова, територіальна ідентичність – це сприйняття індивідом себе як представника певної «уявленої спільноти», яка ґрунтується на єдності території проживання, історії і традицій, соціокультурного досвіду, ціннісних орієнтацій і способу життя.

У структурі територіальної ідентичності вченими виокремлюються три взаємопов'язані компоненти: когнітивний, емоційний і поведінковий [10; 14; 15].

Особливості розвитку окремих територій протягом тривалого часу зумовлюють формування особливих моделей ідентичності. До речі, емпірично встановлено, що регіональна ідентичність може мати сильний вплив на ситуацію у цілій країні [7]. Відмінність регіональних

ідентичностей може стати загрозою стабільності всієї країни.

Територіально-просторова ідентичність характеризується такими рівнями: локальним (місцевим), регіональним, державним/національним, глобальним.

Відмінність локальної ідентичності від інших територіальних ідентичностей полягає у вирізненні окремої території як своєї. Відчуття «місця» та ідентифікація себе з місцевою спільнотою є базовими елементами локальної ідентичності.

Локальна ідентичність пов'язана із сильною ідентифікацією і прихильністю до певного невеликого місця, що дає мешканцям відчуття спокою, безпеки і гордості, поки вони живуть тут [18, с. 26].

Ю. Шао (Y. Shao) [19] виокремлює чотири види локальної ідентичності: «ідентичність місця/прихильність», «особиста ідентичність», «культурна ідентичність» та «ідентичність спільноти». На місцевому рівні ідентичність/прив'язаність до місця – це ідентичність, яка зосереджується на фізичній взаємодії, соціальному досвіді, почутті задоволеності мешканців та історичній спадщині. Ю. Шао виокремлює чотири основні аспекти, які відповідають за формування ідентичності: фізичний, соціальний, сенсорний і пам'ять.

Я. Котенко [4] розглядає локальну ідентичність як результат ототожнення людиною себе з певним місцем фізичного простору, що має символічну і ціннісну значущість, специфічну культуру. Локальна ідентичність формується під впливом колективного та індивідуального досвіду і взаємодії у межах локальної спільноти [4, с. 12].

Територіальна громада дослідниками розглядається як сукупність громадян, які спільно проживають на певній території, мають спільні інтереси та визначений законодавством правовий статус, а також ідентифікують себе з нею [5; 9].

Кожна громада характеризується власними історією, культурою, традиціями, способом життя, своїми особливостями складу населення.

О. Євтушенко та М. Суслов [2] відзначають, що локальна ідентичність як ідентичність територіальної спільноти формується в умовах етнічної, національної ідентичності, що має історичну, культурну спадщину, котра відрізняє її від інших.

Отже, локальна ідентичність постає як вид спільнотної ідентичності та виявляється у загальному відчутті причетності до життя і подій, що відбуваються на території безпосереднього проживання.

Громадянська ідентичність постає як сприйняття своєї ролі в політичному і громадянському житті.

Ю. Габермас [1] розглядає громадянське суспільство як публічну сферу, де конституую-

Таблиця 1

Критерій Краскела – Уоллеса: оцінка воєнно-політичних подій як травмівних, місцева і громадянська ідентичності

Групи респондентів	Кількість учасників	Середній ранг	Хі-квадрат	Рівень значущості
Група 1	27	428,00	80,761	0,000
Група 2	66	320,75		
Група 3	42	371,43		
Група 4	12	349,63		
Група 5	390	235,72		

Рис. 1. Оцінка воєнно-політичних подій як травмівних, локальна і громадянська ідентичності

ється політично активна громадськість, яка формує суспільну думку та транслює її у політичну сферу.

Громадянська ідентичність як особливий вид спільнотної ідентичності являє собою отожднення себе зі спільнотою громадян національно-державного утворення та постає суттєвим чинником громадянської активності. Окремі дослідники [13] пов'язують громадянську ідентичність із проблемами глобалізації. Н. Хазратова [8] зазначає, що громадянська ідентичність ґрунтується більшою мірою на державницьких цінностях і на спільності життєвої долі у межах глобальних організаційних утворень. У випадку актуалізованості громадянської ідентичності етнопатриотичний вимір буття людини може певною мірою відходити на другий план [8, с. 146].

На думку І. Петровської [6], громадянську ідентичність можна розглядати як соціально-психологічний конструкт, що виникає у процесі суб'єктивного відображення й активної побудови громадянином соціальної реальності, у якій важливими є держава з її організаційним середовищем та спільнота громадян, які повинні задавати загальні життєві цінності, орієнтуватися у навколишньому світі, поставляючи відносно впорядковану інформацію, формувати почуття захищеності, сприяти психологічному благополуччю, самореалізації тощо.

Науковці Дж. Юнісс (J. Youniss), Дж. Маклеллан (J. McLellan), М. Єйтс (M. Yates) [20, с. 627] пов'язують громадянську ідентичність із почуттям солідарності, соціальною відповідальністю, підтримкою благополуччя спільноти громадян.

Громадянська ідентичність передбачає спільність прав, привілеїв, обов'язків стосовно певної держави і відчуття приналежності до неї та не обов'язково передбачає єдність культури, історії, ціннісних орієнтацій [13, с. 774].

Одним із найвагоміших негативних наслідків війни є її вплив на психічне здоров'я цивільного населення. Російсько-українська війна спричинює серйозні загрози психологічному благополуччю переважної більшості населення України.

Наше емпіричне дослідження було проведено протягом травня-червня 2023 р. У нашому першому емпіричному дослідженні взяли участь 717 цивільних осіб (450 жінок і 267 чоловіків), які перебувають в Україні та не мають статусу ВПО і біженців. Характеристика вибірки за віком респондентів: 354 особи – 18–29 років, 192 особи – 30–44 роки, 141 особа – 45–59 років, 30 осіб – 60 років і більше.

Нами застосовувалася авторська анкета «Визначення особливостей взаємодії спільнотних ідентичностей, ставлення до ВПО і біженців, реформи місцевого самоврядування і децентралізації влади в Україні, інтегра-

ції мігрантів у місцеву громаду». В анкету були включені питання (з виміру видів ідентичностей: локальної, релігійної, громадянської, європейської, східнослов'янської, професійної), які розроблені науковцями лабораторії психології мас та спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України.

Розглянемо особливості оцінки подій як травмивних як ефект взаємодії локальної і громадянської ідентичностей. Респондентам було запропоновано в анкеті таке питання: «Події, що відбулися, завдали мені психологічної травми – Події, що відбулися, не завдали мені психологічної травми». Оцінка здійснювалася за 5-бальною шкалою. За поєднанням ідентичностей було сформовано п'ять груп респондентів: група 1 – низькі рівні двох ідентичностей у поєднанні; група 2 – низький рівень першого виду та високий рівень другого виду; група 3 – середні рівні двох ідентичностей у поєднанні; група 4 – високий рівень першого виду та низький рівень другого виду; група 5 – високі рівні двох ідентичностей у поєднанні.

Особливості оцінки воєнно-політичних подій як травмивних як ефект взаємодії локальної і громадянської ідентичностей представлено в табл. 1 та на рис. 1.

За критерієм Краскела – Уоллеса (на значущому рівні $p < 0,001$) виявлено, що оцінка воєнно-політичних подій як травмивних є ефектом взаємодії високих рівнів локальної і громадянської ідентичностей.

Зазначимо, що не виявлено значущих явно виражених кореляційних зв'язків почування себе жертвою обставин з локальною і громадянською ідентичностями.

У групі жінок, яка складається з 450 осіб, згідно з результатами факторного аналізу, було виокремлено три фактори, які пояснюють 58,59% загальної дисперсії змінних. Критерій адекватності вибірки Кайзера – Мейера – Олкіна становить 0,737; критерій сферичності Бартлетта – $p < 0,001$. Обидва критерії свідчать про достатню адекватність факторного аналізу. Рішення про кількість факторів приймалося на основі діаграми власних значень факторів. Під час інтерпретації факторів як суттєві розглядалися факторні навантаження більш за 0,30 за абсолютною величиною.

Перший фактор пояснює 25,75% дисперсії змінних та має таку структуру: громадянська ідентичність, локальна ідентичність, оцінка воєнно-політичних подій як травмивних.

Другий фактор пояснює 17,82% дисперсії змінних та має таку структуру: професійна ідентичність, оцінка воєнно-політичних подій як нетравмивних.

Третій фактор пояснює 15,03% дисперсії змінних. Лівий полюс фактору: європейська ідентичність. Правий полюс фактору: релігійна ідентичність, східнослов'янська ідентичність.

У групі чоловіків, яка складається з 267 осіб, згідно з результатами факторного аналізу, було виокремлено три фактори, які пояснюють разом 66,63% загальної дисперсії змінних. Критерій адекватності вибірки Кайзера – Мейера – Олкіна становить 0,765; критерій сферичності Бартлетта – $p < 0,001$. Обидва критерії свідчать про достатню адекватність факторного аналізу. Рішення про кількість факторів приймалося на основі діаграми власних значень факторів. Під час інтерпретації факторів як суттєві розглядалися факторні навантаження більш за 0,30 за абсолютною величиною.

Перший фактор пояснює 29,45% дисперсії змінних та має таку структуру: громадянська ідентичність, локальна ідентичність, оцінка воєнно-політичних подій як травмивних.

Другий фактор пояснює 18,67% дисперсії змінних та має таку структуру: східнослов'янська ідентичність, релігійна ідентичність, професійна ідентичність.

Третій фактор пояснює 18,52% дисперсії змінних та має таку структуру: європейська ідентичність, професійна ідентичність.

Отримані результати факторного аналізу на вибірках жінок і чоловіків свідчать, що досвід війни посилює взаємодію ідентичностей.

Досить болісно сприймають воєнно-політичні події особи з високими рівнями громадянської і локальної ідентичностей.

У зарубіжних дослідженнях показано, що досить поширеною є гіпотеза, що війна зміцнює суперечливі ідентичності, але часто залишається необґрунтованою через відсутність збору даних під час війни [11; 12; 16].

У нашому емпіричному дослідженні виявлено значущий негативний кореляційний зв'язок європейської і східнослов'янської ідентичностей (відповідно коефіцієнт кореляції Ч. Спірмена -0,283 на рівні значущості $p < 0,001$).

Висновки з проведеного дослідження. Концепт «спільнотна ідентичність» визначено як результат ототожнення особи з певними спільнотами, що ґрунтується на їхніх унікальних характеристиках, культурних і/або етнічних зв'язках, історії, соціальних відносинах, спільних цілях, які визначають конкретні спільноти, колективне почуття приналежності, спільні цінності та інтереси.

Оцінка воєнно-політичних подій як травмивних є ефектом взаємодії високих рівнів локальної і громадянської ідентичностей.

Досвід війни посилює взаємодію ідентичностей. Війна зміцнює суперечливі ідентичності.

Перспективу дослідження вбачаємо в теоретико-емпіричному дослідженні особливостей ефектів взаємодії спільнотних ідентичностей у міграційній сфері під впливом війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Габермас Ю. Умови громадянства. Київ : Український центр духовної культури, 2005. 264 с.
2. Євтушенко О.Н., Суслов М.М. Поняття «локальної ідентичності» в категоріальному апараті науки державного управління. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2021. № 1. С. 140–165.
3. Коржов Г. Територіальні ідентичності: концептуальні інтерпретації в сучасній зарубіжній соціологічній думці. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2010. № 1. С. 107–124.
4. Котенко Я. Локальна ідентичність як умова розвитку об'єднаних територіальних громад. Київ : Легальний статус, 2016. 44 с.
5. Орзін М.П. Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування. *Міське та регіональне самоврядування України*. 1995. Вип. 1(2). С. 67–72.
6. Петровська І.Р. Громадська ідентичність: теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу. *Психологія і особистість*. 2017. № 1. С. 53–63.
7. Ткачук А.Ф., Наталенко Н.В. Місцева ідентичність. Для територіальних громад і не тільки. Київ : Юстон, 2020. 97 с.
8. Хазратова Н. Етнонаціональна і громадянська ідентичність: пошук емпіричних індикаторів. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського*. 2018. № 1(19). С. 143–149.
9. Шевчук Д.М. Проблеми культурної ідентичності в Україні й культурний проєкт Європи. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2008. № 14. С. 76–80.
10. Bhugra D., & Becker M.A. Migration, cultural bereavement and cultural identity. *World psychiatry: official journal of the World Psychiatric Association (WPA)*. 2005. Vol. 4(1). P. 18–24.
11. Esteban J., Schneider G. Polarization and Conflict: Theoretical and Empirical Issues. *Journal of Peace Research*. 2008. Vol. 45(2). P. 131–141.
12. Fearon J.D., Laitin D.D. Violence and the Social Construction of Ethnic Identity. *International Organization*. 2000. Vol. 54(4). P. 845–877.
13. Hart D., Richardson C., Wilkenfeld B. Civic Identity. *Handbook of Identity Theory and Research*. 2011. P. 771–787.
14. Joseph S. Identity, Culture and Community. *Economic and Political Weekly*. 1993. Vol. 28. P. 807–809.
15. Kastoryano R. Negotiating Identities. States and Immigrants in France and Germany. Princeton and Oxford: Princeton University Press. 2002. 224 p.
16. Posen B. Nationalism, the Mass Army, and Military Power. *International Security*. 1993. Vol. 18(2). P. 80–124.
17. Raagmaa G. Regional identity in regional development and planning. *European Planning Studies*. 2002. Vol. 10(1). P. 55–76.
18. Shao Y., Lange E., Thwaites K. Defining Local Identity. *Landscape Architecture Frontiers*. 2017. Vol. 5(2). P. 24–41.
19. Shao Y. Local Identity Identification & Assessment. United Kingdom: University of Sheffield, 2014. 127 p.
20. Youniss J., McLellan J., Yates M. What we know about engendering civic identity. *The American Behavioral Scientist*. 1997. Vol. 40(5). P. 620–631.